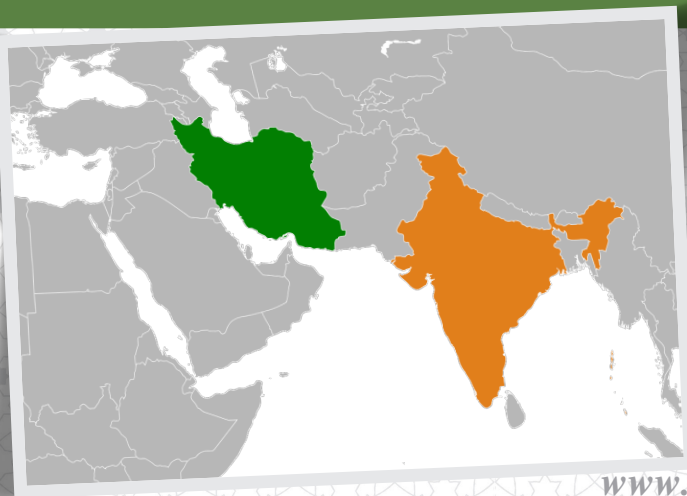

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«لایحه موافقتنامه معاضدت حقوقی متقابل در
امور مدنی و تجاری بین دولت جمهوری اسلامی
ایران و دولت جمهوری هند»

Archive of SID

لله الحمد والبرحمه

مرکز پژوهش‌های
مجلس شورای اسلامی

عنوان گزارش:

اظهارنظر کارشناسی درباره:
«لایحه موافقتنامه معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری بین
دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند»

نام دفتر:

مطالعات حقوقی

تهیه و تدوین کننده:

محمد آدمی

ناظر علمی:

مهدی عبدالملکی

اظهارنظر کنندگان:

حسین هرورانی، مهرشاد غفاری

ویراستار ادبی:

سیده مرضیه موسوی

گرافیک و صفحه آرایی:

نرجس امیراحمدی

واژه‌های کلیدی:

۱. معاضدت حقوقی
۲. معادت مدنی
۳. ایران
۴. هند

فهرست مطالب

۶	چکیده
۷	خلاصه مدیریتی
۸	مقدمه
۸	تحلیل انواع موافقتنامه‌های حقوقی-قضایی
۱۰	آثار تصویب معاهده
۱۱	وضعیت تجارت ایران و هند
۲۱	ارزبایی لایحه و پیشنهادهای
۲۲	نتیجه‌گیری

فهرست جداول و نمودار

۱۲	جدول ۱. آمار تجارت هندوستان با ایران طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ ارزش: میلیون دلار - وزن: هزار تن
۱۳	نمودار ۱. روند صادرات و واردات ایران به / از هندوستان و درصد تغییرات نسبت به سال قبل - ارقام به میلیون دلار (سمت چپ) و درصد (سمت راست)
۱۴	جدول ۲. ترکیب و سهم کالاهای صادراتی از ایران به هندوستان - درصد
۱۵	جدول ۳. ترکیب و سهم کالاهای وارداتی ایران از هندوستان - درصد
۱۷	جدول ۴. شاخص اكمال تجاری بین صادرات ایران و واردات هند طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۲۰
۱۸	جدول ۵. پتانسیل بالقوه صادراتی ایران به کشور هندی طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۲۰ (میلیارد دلار)

اظهار نظر کارشناسی درباره: «لایحه موافقتنامه معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند»

چکیده

کشورها به صورت معمول با انعقاد موافقتنامه‌های متعددی از قبیل اقتصادی، فرهنگی و غیره سطح همکاری‌های بین خود را ارتقا می‌دهند. یکی از موافقتنامه‌هایی که در این راستا قابل ذکر است معاهدات دوجانبه همکاری حقوقی است که به چند دسته تقسیم می‌شوند که از جمله آنها می‌توان به معاهدات استرداد مجرمین، انتقال محکومین و سازوکارهای همکاری حقوقی و قضایی مانند آنچه در معاهده حاضر که در خصوص «معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند» می‌باشد اشاره نمود.

این گونه معاهدات می‌توانند موجب تحرک بخشیدن به دستگاههای اجرایی کشور شده و کمک کنند تا با بهره‌مندی از نگاهی تطبیقی به نظامهای حقوقی کشورهای دیگر بتوان خلأهای احتمالی نظام حقوقی ملی را پوشش داد. در عین حال موجبات تسهیل مراودات دو کشور و اتباع آنها را نیز فراهم می‌آورد. انعقاد چنین معاهداتی موجب پررنگتر شدن همکاریهای دوجانبه و کمک اساسی به اجرا و اعمال قوانین مدنی و اجرای آرا میشود لذا از این منظر مفید و مؤثر تلقی میگردد. مطابق با آنچه در متن گزارش بیان شده است تصویب معاهده با لحاظ اصلاحاتی که در گزارش بیان گردیده است به‌ویژه درج تبصره‌ای برای رعایت اصول ۷۷ و ۱۲۵ و ۱۳۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بلا مانع می‌باشد. با این همه، نظر به ایراد احتمالی مغایر شرع بودن برخی مفاد این موافقتنامه‌ها همان طور که پیشتر در روبه شورای محترم نگهبان دیده شده است، تصویب این موافقتنامه منوط به احراز تشخیص مصلحت و ضرورت در این خصوص است و احراز این امر بر عهده نمایندگان محترم است.

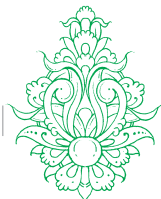
کشورها به صورت معمول با انعقاد موافقتنامه‌های متعددی از قبیل اقتصادی، فرهنگی و غیره سطح همکاری‌های بین خود را تقامی دهند. یکی از موافقتنامه‌هایی که در این راستا قابل ذکر است معاهدات دوجانبه همکاری حقوقی است که به چند دسته تقسیم می‌شوند که از جمله آنها می‌توان به معاهدات استرداد مجرمین، انتقال محکومین و سازوکارهای همکاری حقوقی و قضایی مانند آنچه در معاهده حاضر که در خصوص «معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند» می‌باشد اشاره نمود.

از آنجا که هند یکی از مهم‌ترین قدرت‌های نوظهور است و با توجه به سابقه و ارتباط نزدیک فرهنگی بین دو کشور، انعقاد چنین موافقتنامه‌هایی می‌تواند به تحکیم روابط دو کشور کمک کند و در بلندمدت باعث تسهیل مبادلات تجاری و مدنی میان دو کشور شود.

از جمله ایرادات شورای نگهبان به برخی از موافقتنامه‌های حقوقی از جمله موافقت‌نامه‌های معاضدت‌های قضایی، خلاف شرع تلقی نمودن اطلاق برخی از مواد آنهاست که منجر به شناسایی احکام محاکم و مقررات قوانین آیین دادرسی مراجع غیرمسلمان می‌شود. از جمله این موارد می‌توان به ایراد مغایرت با شرع مصوبه «انتقال محکومین بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه»، و مصوبه «معاهده انتقال محکومین به حبس میان دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری خلق چین» و مصوبه مجلس در خصوص «معاهده معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری فدرال برزیل» اشاره کرد. بر اساس نظر شورای محترم نگهبان، در موارد مشابه، پذیرش این نوع موافقتنامه‌ها، مستلزم پذیرش احکام این دادگاه‌هاست که این امر می‌تواند مغایر با شرع باشد. این وضعیت در خصوص موافقت‌نامه حاضر نیز صادق می‌باشد.

این گونه معاهدات می‌توانند موجب تحرک بخشیدن به دستگاه‌های اجرایی کشور شده و کمک کنند تا با بهرمندی از نگاهی تطبیقی به نظام‌های حقوقی کشورهای دیگر بتوان خلأهای احتمالی نظام حقوقی ملی را پوشش داد. در عین حال موجبات تسهیل مراودات دو کشور و اتباع آنها را نیز فراهم می‌آورد. انعقاد چنین معاهداتی موجب پررنگ تر شدن همکاری‌های دوجانبه و کمک اساسی به اجرا و اعمال قوانین مدنی و اجرای آراء می‌شود لذا از این منظر مفید و موثر تلقی می‌گردد. **مطابق با آنچه بیان شد تصویب موافقت‌نامه حاضر با لحاظ اصلاحاتی که در متن گزارش بیان شده است به ویژه درج تبصره‌ای برای رعایت اصول ۷۷ و ۱۲۵ و ۱۳۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بلامانع می‌باشد.**

با این همه، نظر به ایراد احتمالی مغایر شرع بودن برخی مفاد این موافقتنامه‌ها همان طور که پیشتر در رویه شورای محترم نگهبان دیده شده است، تصویب این موافقتنامه منوط به احراز تشخیص مصلحت و ضرورت در این خصوص است و احراز این امر بر عهده نمایندگان محترم است.

مقدمه

لایحه «موافقتنامه معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند» که در تاریخ ۱۴۰۱/۸/۴ به تصویب هیئت وزیران رسیده است در تاریخ ۱۴۰۱/۹/۸ از سوی مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده است. کشورهایی که ارتباطات گسترده‌ای با یکدیگر دارند، به صورت معمول با انعقاد موافقتنامه‌های متعددی از قبیل اقتصادی، فرهنگی و غیره سطح همکاری‌های بین خود را ارتقا می‌دهند. یکی از موافقتنامه‌هایی که در این راستا قابل ذکر است معاهدات دوجانبه همکاری حقوقی است که به چند دسته تقسیم می‌شوند که از جمله آنها می‌توان به معاهدات استرداد محکومین، انتقال محکومین و ساز و کارهای همکاری حقوقی و قضایی مانند آموزش نیروهای انسانی اشاره کرد. این معاهدات وضعیت این مسئله را تعیین می‌کنند که آیا باید همکاری حقوقی و قضایی در میان دو کشور صورت گیرد و در صورت مثبت بودن پاسخ، این موضوع را که سطح همکاری باید تا چه میزان باشد.

تحلیل انواع موافقتنامه‌های حقوقی-قضایی

در ابتدا لازم به نظر می‌رسد که گونه‌شناسی موافقتنامه‌های همکاری حقوقی و قضایی را روشن کنیم تا جایگاه لایحه «موافقتنامه معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری هند» مشخص گردد:

۱. معاهدات راجع به استرداد مجرمین و متهمین

در این گونه از معاهدات، شخصی، به واسطه رفتار مجرمانه‌ای که در یک کشور انجام داده است و یا متهم به ارتکاب آن است و در سرزمین کشور دیگری حضور دارد مورد تقاضای استرداد قرار می‌گیرد. در واقع در این نوع معاهدات، شخص مورد نظر در کشور محل ارتکاب، تحت تعقیب قرار گرفته است و یا حتی حکمی

علیه وی صادر شده است اما به هر دلیل از حوزه صلاحیت این کشور خارج شده است. در این حالت، کشور محل ارتکاب رفتار مجرمانه، از کشور محل حضور مرتکب عمل یا متهم به ارتکاب آن، تقاضای استرداد این شخص را می‌نماید. در این نوع از معاهدات، کشور تقاضاشونده ارائه اسنادی مانند حکم بازداشت و یا حکم قطعی، اسناد مثبت جرم و اطلاعات دیگری را مطالبه می‌کند تا بتواند از ادعای مورد نظر اطمینان حاصل کند.

درواقع «استرداد یک فرایند رسمی است که طی آن دولتی از دولت دیگر می‌خواهد که شخص مورد تقاضای وی و یا فرد متهم و یا محکوم به ارتکاب یکی از جرائم ناقض قوانین کشور تقاضاکننده را به این کشور تحویل دهد. بازگرداندن شخص مورد تقاضا، به این دلیل درخواست می‌شود که آن شخص به واسطه جرم و یا جرایمی که مرتکب شده است در کشور تقاضاکننده موضوع دادرسی و یا مجازات قرار گیرد.» موافقتنامه‌های دوجانبه استرداد متهمین و محکومین از قدیمی‌ترین معاهدات در حقوق بین‌الملل هستند و تاریخ انعقاد برخی از آنها به سال‌های پایانی قرن نوزدهم می‌رسد.

۲. معاهدات راجع به انتقال محکومین

در این نوع معاهدات، شخصی در سرزمین یک کشور مرتکب رفتار مجرمانه‌ای می‌شود. این شخص تبعه کشور محل ارتکاب رفتار مجرمانه نیست؛ این رفتار مجرمانه در آن کشور مورد رسیدگی قرار گرفته و در نتیجه مرتکب، به حبس محکوم می‌شود. کشور متبوع شخص محکوم، به واسطه داشتن علقه سیاسی - حقوقی با آن شخص، متقاضی تحویل وی به خود می‌باشد تا آن شخص مدت زمان محکومیت خود را در زندان‌های کشورش سپری کند.

بر این اساس، معمولاً در این گونه از موافقتنامه‌ها، محکوم می‌تواند در صورت وجود شروط دیگر رضایتش را برای انتقال به دولت متبوعش برای سپری کردن محکومیت حبسش اعلام کند. البته در صورت اعلام رضایت شخص محکوم، پذیرش انتقال وی همچنان منوط به اعلام رضایت کشور صادرکننده حکم و کشور اجراکننده حکم است. درواقع محکوم، حق ارائه درخواست را دارد ولی کشورهای صادرکننده حکم و اجراکننده آن مکلف به پذیرش چنین درخواستی نمی‌باشند و اعلام رضایت آنها به‌عنوان عنصری ضروری از فرایند تحقق انتقال می‌باشد.

براساس آنچه که بیان شد، تفاوت‌های اساسی بین دو نوع معاهده اول و دوم به چشم می‌خورد: اولاً در معاهدات نوع اول کسب رضایت مجرم یا متهم در امر استرداد شرط نیست در حالی که در معاهدات دسته دوم، رضایت شخص محکوم در امر انتقال تأثیرگذار است. ثانیاً تفاوت عمده دیگری که بین این دو معاهده وجود دارد مسئله نظم عمومی است. در معاهدات نوع اول، واقعیت آن است که نظم عمومی کشور متقاضی استرداد نقض شده است در حالی که در معاهدات نوع دوم نظم عمومی کشور صادرکننده حکم نقض شده

است. ثالثاً هدف از معاهدات گونه اول تأمین نظم و امنیت کشور متقاضی استرداد است در حالی که در معاهدات نوع دوم بیشتر منافع و مصالح شخص محکوم مورد توجه است.

۳. معاهدات معاضدت‌های قضایی در امور کیفری

این نوع موافقتنامه‌ها برای ردیابی متهمان و یا محکومان، تبادل اطلاعات راجع به جرائم، مجرمین و یا مشارکت در تحقیقات مقدماتی رسیدگی‌های قضایی منعقد می‌شوند. برای مثال می‌توان به ماده (۹) کنوانسیون مبارزه با رشاد و ارتشا مقامات عمومی خارجی در بازرگانی بین‌المللی اشاره کرد که عنوان می‌کند کشورها می‌توانند برای به‌دست آوردن اطلاعات و مدارک از طریق معاهدات همکاری قضایی دوجانبه وارد عمل شوند. در واقع هدف اصلی این نوع از معاهدات آن است که مقامات مجری قانون بتوانند مدارک و دیگر اقدامات شکلی لازم در خارج از کشور را به‌نوعی که در دادگاه‌های کشور تقاضاکننده قابل پذیرش است تدارک ببینند.

۴. معاهدات معاضدت‌های قضایی در امور مدنی

این معاهدات بیشتر در قالب معاهدات آموزش نیروها، نگارش و تدوین پیش‌نویس قوانین، شناسایی آرای محاکم، ابلاغ اوراق قضایی، جلب نظر کارشناس و... منعقد می‌شوند. چنانچه از عنوان لایحه مورد بررسی در گزارش حاضر برمی‌آید، موضوع این موافقتنامه «معاضدت حقوقی در امور مدنی» است و نه «انتقال یا استرداد مجرمین» و یا «معاضدت قضایی در امور کیفری» لذا آنچه در ذیل معاهدات نوع چهارم عنوان شد می‌بایست در خصوص این لایحه مورد توجه قرار گیرد.

آثار تصویب معاهده

مطابق با مقدمه موافقتنامه، یکی از اهداف آن، گسترش مناسبات دو کشور و ارتقای سطح همکاری دوجانبه و تحکیم مناسبات میان دو طرف برای تسهیل گسترده‌ترین سطح معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی و تجاری معرفی شده است. اهمیت این لوایح به‌واسطه امکان نیل به نتیجه مطلوب‌تر در صورت طرح شکایت و ارائه دادخواست در دعاوی ای است که عنصر بین‌المللی در آنها وجود دارد. ناگفته پیداست که هر کشوری در سرزمین خود دارای صلاحیت قضایی است و مناسب است به‌جای اینکه معاضدت حقوقی را صرفاً به رفتار متقابل و موردی محدود نمود آن را از طریق یک سازوکار از پیش تعیین شده و چارچوب‌مند دنبال کرد.

مطابق با فلسفه‌ای که برای انعقاد این موافقتنامه توسط دولت‌های طرف آن اعلام شده، فرض بر این است

که دولت‌ها به یکدیگر کمک می‌کنند تا طرف مقابل بتواند دعای اتباعش را که به نحوی دارای اثری در آن سوی مرزها و در خاک کشور مقابل دارد یا از آن دولت متأثر می‌شود راحت‌تر مورد رسیدگی قرار دهد و بتواند به نتیجه مطلوب نائل شود. منطقاً هر نوع هماهنگی برای تبادل اطلاعات و انجام تشریفات و اقدامات قضایی بین دو کشور مستلزم آن است که یک مسیر و مجرای مشخص، تبیین و مشخص شود. از این رو، مطابق با ماده (۳) موافقتنامه، وزارت دادگستری از جانب جمهوری اسلامی ایران مقام مرکزی اجرای موافقتنامه تعیین شده است. البته این نهاد در واقع به نوعی هماهنگ کننده و انجام دهنده اقدامات شکلی و نقطه تماس تلقی می‌شود و این امر مانعی برای صلاحیت‌های مراجع قضایی کشور نیست. از طرف دولت هند نیز اداره کل امور حقوقی وزارت قانون و دادگستری آن کشور مسئول اجرای موافقتنامه معرفی شده است. نکته قابل توجه در خصوص این موافقتنامه آن است که براساس بند «۴» از ماده (۲)، این موافقتنامه اثر عطف به ماسبق دارد و در خصوص هر درخواست معاضدت حقوقی متقابل قبل از لازم الاجرا شدنش نیز تسری می‌یابد.

وضعیت تجارت ایران و هند

۱. ساختار تجارت ایران و هندوستان [۱]

در این بخش به بررسی روند تجارت، صادرات و واردات و تحولات آن پرداخته شده است. همچنین شاخص اکمال تجاری (TCI)^۱ و شاخص پتانسیل تجاری^۲ در ارزیابی پتانسیل تجاری بین دو کشور ارائه شده است.

کل واردات به هندوستان در سال ۲۰۲۰ مبلغ ۳۶۷,۹ میلیارد دلار است که ایران با سهم ۰,۳ درصد از واردات آنها سهم ناچیزی از این واردات را تأمین می‌کند. بررسی اطلاعات و آمار در دوره زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ تجارت ایران با هندوستان نشان می‌دهد که تجارت با هند در سال ۱۴۰۰ معادل ۲,۹ میلیارد دلار است. این رقم در مقایسه با کل تجارت کشور سهم ۳,۳ درصدی را دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که سهم ارزش تجارت با هندوستان از کل تجارت ایران از سال ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ کاهش یافته است.

1 Trade Complementarity Index.

2 . Trade Potential Index

جدول ۱. آمار تجارت هندوستان با ایران طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰

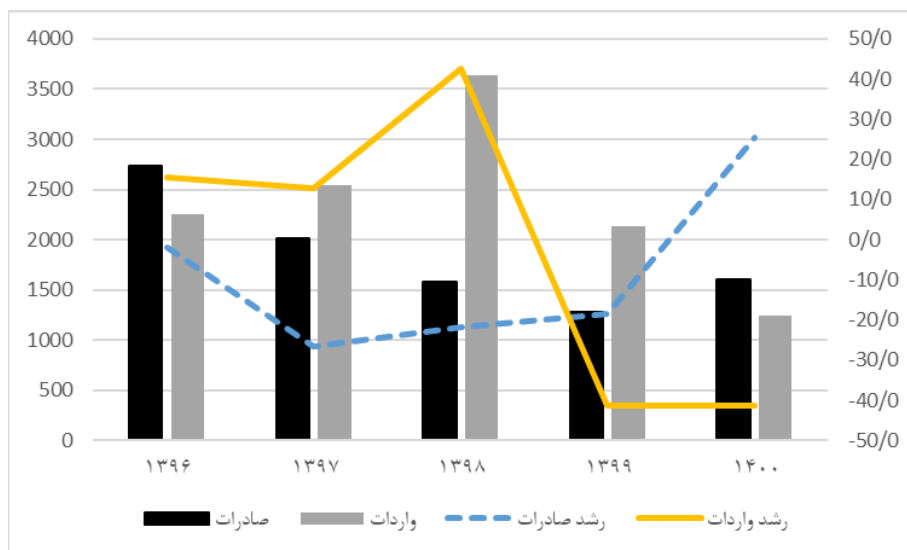
تجارت		واردات			مصدرات			سال	
سهم ارزش تجارت با هند از کل تجارت ایران	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	سهم ارزش واردات از هند از کل واردات ایران	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	سهم ارزش مصدرات به هند از کل مصدرات ایران	وزن (هزار تن)		ارزش (میلیون دلار)
۵۵	۱۱۱۵۴	۴۷۴۶	۴٫۶	۱۵۹۴	۱۹۵۵	۶٫۴	۹۵۵۹	۲۷۹۱	۱۳۹۵
۵۱	۱۱۶۳۱	۴۹۹۴	۴٫۴	۱۷۹۵	۲۲۵۸	۵٫۹	۹۸۳۶	۲۷۳۶	۱۳۹۶
۵۴	۱۰۲۱۴	۴۵۵۹	۶٫۳	۱۹۰۹	۲۵۴۷	۴٫۵	۸۳۰۵	۲۰۱۲	۱۳۹۷
۶۳	۱۳۲۲۰	۵۲۰۹	۸٫۵	۳۴۳۱	۳۶۳۳	۲٫۹	۹۷۸۹	۱۵۷۶	۱۳۹۸
۴۷	۹۷۷۵	۳۴۱۱	۵٫۶	۲۱۶۹	۲۱۲۸	۳٫۷	۷۶۰۶	۱۲۸۳	۱۳۹۹
۳۳	۷۲۷۴	۲۸۶۰	۲٫۸	۱۰۷۸	۱۲۴۹	۳٫۷	۶۱۹۶	۱۶۱۰	۱۴۰۰

مأخذ: براساس اطلاعات سازمان توسعه تجارت.

براساس اطلاعات نمودار ۱ رشد تجارت ایران با هندوستان در سال‌های اخیر کاهش یافته است. به طوری که در سال ۱۴۰۰ رشد تجارت ایران با هندوستان معادل ۱۶ درصد در مقایسه با سال قبل به دلیل کاهش شدید واردات شدید تنزل یافته است. عمده‌ترین دلیل کاهش تجارت ایران با هندوستان را می‌توان به تشدید تحریم‌های آمریکا علیه ایران و فشار این کشور به هندوستان و سایر شرکای تجاری ایران برای کاهش مبادله با ایران نسبت داد.

نمودار ۱. روند صادرات و واردات ایران به / از هندوستان و درصد تغییرات نسبت به سال قبل

ارقام به میلیون دلار (سمت چپ) و درصد (سمت راست)

مأخذ: براساس اطلاعات سازمان توسعه تجارت

ترکیب صادرات ایران به هندوستان در جدول زیر ارائه شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که ترکیب محصولات صادراتی از ایران به هندوستان در سال‌های مورد مطالعه (۲۰۱۸ و ۲۰۲۰) تغییر یافته است. به طوری که میوه خوراکی؛ پوست مرکبات یا خربزه از سهمی معادل ۷,۹ درصد ۲۰۱۸ به ۲۶,۲ درصد در سال ۲۰۲۰ رسیده است. سهم صادراتی پلاستیک و مصنوعات از آن و مس و مصنوعات آن نیز در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است.

جدول ۲. ترکیب و سهم کالاهای صادراتی^۱ از ایران به هندوستان - درصد

۲۰۲۰	۲۰۱۸	اقلام
۲۶,۲	۷,۹	میوه خوراک؛ پوست مرکبات یا خربزه
۱۸,۲	۲۹,۳	مواد شیمیایی آلی
۱۱,۴	۵,۵	پلاستیک و مصنوعات از آن
۹,۰	۹,۱	مواد شیمیایی معدنی؛ ترکیبات آلی یا معدنی فلزات گران بها، فلزات خاکی کمیاب، ...
۸,۶	۲,۱	مس و مصنوعات آن
۸,۱	۴,۴	آهن و فولاد
۴,۴	۲,۲	نمک؛ گوگرد؛ خاک و سنگ؛ مواد گچ‌کاری، آهک و سیمان
۴,۴	۰,۱	آلومینیوم و محصولات آن
۲,۶	۱۷,۲	کودها
۱,۵	۱,۴	سرب و محصولات آن
۰,۹	۰,۳	لاستیک و مصنوعات آن
۰,۸	۰,۴	شیشه و ظروف شیشه‌ای
۰,۶	۰,۶	چرم و پوست خام (به‌غیر از پوست خز) و چرم
۰,۵	۰,۶	روی و مشتقات آن
۰,۴	۰,۱	ماشین‌آلات، لوازم مکانیکی، راکتورهای هسته‌ای، بویلرها؛ بخش‌هایی از آن
۰,۴	۱,۲	محصولات شیمیایی متفرقه
۰,۳	۰,۲	قهوه، چای، ماته و ادویه‌جات ترش‌جات

Source: <https://www.trademap.org/>

براساس اطلاعات جدول زیر از کل واردات ایران از هندوستان ۸،۳۰،۵،۱۳ و ۱۰،۱ درصد آن به ترتیب به غلات، مواد شیمیایی آلی و قند و شکر و شیرینی در سال ۲۰۲۰ اختصاص داشته است.

۱. براساس کدهای دورقمی HS

جدول ۳. ترکیب و سهم کالاهای وارداتی ایران از هندوستان - درصد

۲۰۲۰	۲۰۱۸	اقلام
۳۰٫۸	۴۹٫۷	غلات
۱۳٫۵	۶٫۶	مواد شیمیایی آلی
۱۰٫۱	۰٫۰	قند و شکر و شبرینی
۸٫۱	۶٫۱	قهوه، چای، ماته و ادویهجات ترشیجات
۵٫۵	۲٫۶	مواد شیمیایی معدنی؛ ترکیبات آلی یا معدنی فلزات گرانبها، فلزات خاکی کمیاب، ...
۳٫۹	۴٫۶	آهن و فولاد
۲٫۹	۲٫۷	ماشین آلات، لوازم مکانیکی، رآکتورهای هسته‌ای، بویلرها؛ بخش‌هایی از آن
۲٫۶	۲٫۰	محصولات دارویی
۲٫۶	۰٫۵	میوه و آجیل خوراکی؛ پوست مرکبات یا خربزه
۲٫۱	۰٫۳	اسانس‌ها و رزینوئیدها؛ فرآورده‌های عطرسازی، آرایشی
۲٫۰	۲٫۶	پسماندها و ضایعات صنایع غذایی؛ تهیه علوفه دام
۱٫۷	۲٫۵	کاغذ و مقوا؛ محصولات از خمیر کاغذ، کاغذ یا مقوا
۱٫۶	۲٫۶	محصولات شیمیایی متفرقه
۱٫۵	۲٫۲	الیاف اصلی دست‌ساز
۱٫۲	۱٫۲	عصاره‌های دباغی یا رنگرزی؛ تانن‌ها و مشتقات آنها؛ رنگها، رنگ‌دانه‌ها و رنگ‌های دیگر...
۱٫۲	۱٫۲	دانه‌های روغنی و میوه‌های روغنی؛ غلات، دانه‌ها و میوه‌های مختلف؛ صنعتی یا دارویی...
۱٫۱	۱٫۲	پلاستیک و مصنوعات از آن
۰٫۹	۰٫۶	وری، عکاسی، فیلم‌برداری، اندازه‌گیری، چک کردن، دقیق، پزشکی یا جراحی...

Source: <https://www.trademap.org/>

در ادامه سعی شده نتایج برخی از شاخص‌های مهم در حوزه تجارت خارجی با استفاده از به‌روزترین آمارهای موجود در حوزه بازرگانی خارجی ارائه شود تا از این طریق بتوان تحلیل‌های روشن و دقیق از تجارت با کشور هند ارائه کرد.

۲. شاخص اکمال تجاری (TCI)

این شاخص یکی از اصلی‌ترین شاخص‌ها برای بررسی امکان گسترش همکاری‌های تجاری است که نشان می‌دهد تا چه اندازه ترکیب کالاهای صادراتی یک کشور با ترکیب کالاهای وارداتی کشور شریک تجاری مطابقت دارد یا مکمل آن است. مقادیر بالا برای این شاخص، نشان می‌دهد دو کشور از افزایش تجارت سود می‌برند و بدین ترتیب نشان‌دهنده پتانسیل بالای همکاری تجاری میان دو کشور است. این شاخص به‌ویژه در ارزیابی موافقتنامه‌های تجاری دوجانبه یا منطقه‌ای سودمند است.

TCI^۱ یک معیار کوچکی است که وضعیت کامل‌کنندگی بین تجارت دو کشور را نشان می‌دهد بر این مبنا که ساختار صادراتی یک کشور تا چه اندازه با ساختار وارداتی کشور دیگر مطابقت دارد. این شاخص در واقع با توجه به تخصص صادراتی کشور^۱ و تخصص وارداتی کشور^۲ نشان می‌دهد ساختار صادراتی کشور^۱ تا چه اندازه مشابه ساختار وارداتی کشور^۲ است. [۲]

شاخص اکمال تجاری همواره بزرگ‌تر از صفر بوده و مقادیر بزرگ‌تر از یک نشان‌دهنده تشابه در الگوهای صادراتی کشور^۱ با واردات کشور^۲ و مقادیر کمتر از یک نشان‌دهنده عدم وجود تشابه در الگوی صادراتی کشور^۱ با الگوی وارداتی کشور^۲ است.

دامنه ارزش شاخص بین صفر تا ۱۰۰ است و عدد ۱۰۰ نشان می‌دهد دو کشور شرکای تجاری ایدئال و کامل‌کننده یکدیگر هستند و عدد صفر نشان می‌دهد که دو کشور رقبای کاملی با یکدیگر هستند. [۳] این شاخص در سطح کدهای دو، چهار و شش رقمی HS و همچنین بین دو کشور به‌صورت دوجانبه، بین یک کشور و یک منطقه و برای سال‌های مختلف قابل محاسبه است. در جدول ذیل به‌عنوان نمونه اعداد این شاخص بین صادرات ایران و واردات کشور هند در سطح کدهای شش رقمی HS با استفاده از رابطه فوق برای سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ محاسبه و ارائه شده است:

1 Trade Complementarity Index(TCI)

جدول ۴. شاخص اقبال تجاری بین صادرات ایران و واردات هند طی سال‌های ۲۰۰۱-۲۰۲۰

سال	مقدار
۲۰۰۱	۲۰
۲۰۰۲	۲۸
۲۰۰۳	۳۳
۲۰۰۴	۳۳
۲۰۰۵	۳۲
۲۰۰۶	۳۳
۲۰۰۷	۳۰
۲۰۰۸	۳۴
۲۰۰۹	۳۲
۲۰۱۰	۳۳
۲۰۱۱	۳۴
۲۰۱۲	۳۸
۲۰۱۳	۴۱
۲۰۱۴	۴۰
۲۰۱۵	۳۰
۲۰۱۶	۲۹
۲۰۱۷	۳۰
۲۰۱۸	۳۵
۲۰۱۹	۵۰
۲۰۲۰	۲۶

مأخذ: [۴] و محاسبات محقق.

در بررسی روند اقبال تجاری در خصوص کشور هند مشاهده می‌شود که مقادیر عددی شاخص بیانگر سطح پایین اقبال تجاری بین ایران و هند طی سال‌های مورد بررسی به‌جز سال ۲۰۱۹ بوده است، به عبارتی چنانچه عدد ۱۰۰ نمره ایدئال اقبال تجاری باشد، می‌توان عنوان نمود در سال ۲۰۱۹ اقبال تجاری بین صادرات ایران و واردات هند حدود ۵۰ درصد بوده است که رقم قابل توجهی به‌شمار می‌رود. البته مشاهده روند شاخص طی سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۰۱ در مقایسه با سایر کشورهای همسایه نشان می‌دهد میزان تکمیل‌کنندگی تجاری بین صادرات ایران و هند نسبت به کشورها فوق بالاتر است. به‌رغم بالا بودن رقم این شاخص طی سال‌های فوق آمار تجارت بین ایران و هند حاکی از آن است که روند مناسب و رضایت‌بخشی در جهت افزایش میزان تطابق مستمر کالاهای متنوع صادراتی ایران با نیازهای متنوع وارداتی کشور هند طی سال‌های مورد بررسی شکل نگرفته که نیازمند توجه بیشتر برای افزایش مبادلات تجاری است که انعقاد موافقتنامه فوق می‌تواند در راستای تسهیل تجارت بین دو کشور باشد.

۳. شاخص پتانسیل تجاری^۱

یکی از روش‌های معمول محاسبه پتانسیل تجاری بین دو کشور استفاده از شاخص پتانسیل ساده است. با استفاده از شاخص پتانسیل ساده تجاری، میزان بالقوه توان صادراتی یک کشور به کشور دیگر اندازه‌گیری می‌شود.

این شاخص مجموع حداقل ارزش صادرات یک کشور به جهان و ارزش واردات کشور شریک تجاری از جهان را برای همه کالاهای صادراتی یک کشور به‌عنوان پتانسیل بالقوه تجاری محاسبه می‌کند. در جدول ذیل ارزش پتانسیل صادراتی ایران به کشور هند در سطح کدهای شش رقمی HS با استفاده از رابطه فوق‌الذکر برای سال‌های ۲۰۰۱ تا ۲۰۲۰ محاسبه کرده است:

1. Trade Potential Index

جدول ۵. پتانسیل بالقوه صادراتی ایران به کشور هند طی سال‌های ۲۰۲۰-۲۰۰۱ (میلیارد دلار)

سال	۲۰۰۱	۲۰۰۲	۲۰۰۳	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸	۲۰۱۹	۲۰۲۰
میلیارد دلار	۵۳	۴۴	۱۲۲	۱۲۰	۹۰	۷۲	۹۹	۱۰۷	۱۳۸	۱۵۷	۱۲۵	۸۷	۱۲۵	۸۴	۷۵	۶۰	۴۲	۳۱	۲۵	۲۱

مأخذ: [۵] و محاسبات محقق

مطابق با جدول فوق بالاترین میزان پتانسیل ایران به ترتیب در صادرات به هند مربوط به سال‌های ۲۰۱۱ و ۲۰۱۲ بوده است. شایان ذکر است براساس تجارب، برای در نظر گرفتن میزان واقعی شاخص پتانسیل صادراتی هر کشور، حدود ۳۰ درصد ارقام پتانسیل بالقوه را به عنوان اعداد قابل تحقق پتانسیل صادراتی در نظر می‌گیرند. براساس نتایج محاسبات، حداکثر ظرفیت صادراتی اسمی ایران به کشور هند طی سال‌های مورد بررسی روند نامنظمی داشته و از ۲۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۰۱ به ۵۳ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. تغییر در پتانسیل صادراتی حسب تغییر در تنوع و میزان نیازهای واردات کالایی بازار شرکای تجاری و همچنین افزایش تنوع و توان صادرات ایران به جهان حاصل می‌شود. با عنایت به اینکه در سال ۲۰۲۰ میلادی پتانسیل صادراتی ایران به هند حدود ۵۳ میلیارد دلار و در حالت بالفعل نیز رقم صادرات ایران به این کشور نیز حدود یک میلیارد دلار بوده است، [۶] می‌توان بیان نمود جمهوری اسلامی ایران در حوزه عمل، صرفاً از حدود ۲ درصد از پتانسیل واقعی صادراتی خود به کشور هند بهره‌مند شده است.

لذا شایسته است مبنی بر پتانسیل صادراتی کشور به طرف‌های عمده تجاری از جمله کشور هند در گام اول و سایر کشورها در گام دوم، دیپلماسی اقتصادی و تجاری کشور به کمک بخش بازرگانی آمده و افزایش صادرات بالفعل ایران به طرف‌های عمده تجاری و سایر کشورها را محقق نمایند. از طرفی نیز ملاحظه می‌شود پتانسیل صادراتی بین ایران و کشور هند طی سال‌های مورد بررسی بالای ۲۰ میلیارد دلار بوده و در سال ۲۰۲۰ به بالای ۵۳ میلیارد دلار رسیده است. بر این اساس دیپلماسی فعال شرق محور نیز باید یکی از دستور کارهای بخش‌های بازرگانی و امور خارجه کشورمان باشد.

ارزیابی لایحه و پیشنهادهای

در مقدمه موافقتنامه دو نکته قابل تأمل است: اول آنکه در حقوق بین الملل تعبیر «عمل متقابل»^۱ که در مقدمه موافقتنامه از آن استفاده شده است یک مفهوم خاص است و دارای سازوکار مشخصی است و در ذیل مفهوم مسئولیت بین المللی و خودیاری^۲ معنا می دهد. این تعبیر که در مقدمه استفاده شده است در واقع همان «معامله متقابل»^۳ است که معادل آن در ماده (۹۷۸) قانون مدنی نیز درج شده است. لازم است از منظر دقت در استفاده از واژگان صحیح و مناسب، همین واژه اخیر به کار گرفته شود. دومین نکته آنکه، هر چند در انتهای مقدمه تعبیر «که از این پس معاضدت حقوقی نامیده می شود» درج شده است اما در جای جای متن نسبت به این امر وفادار نبوده و از تعابیر دیگر از جمله «معاضدت حقوقی متقابل» استفاده شده است. لازم است برای حفظ یکپارچگی متن همین تعبیر اخیر که معادل فارسی «MLA/Mutual Legal Assitance» است به کار رود.

عمده عملیات اجرایی در خصوص معاضدت قضایی براساس قوانین و مقررات کشور درخواست شونده به اجرا در خواهد آمد. در همین راستا لازم است تا از کیان و حاکمیت کشور درخواست شونده حمایت شود. ماده (۱۰) موافقتنامه نیز برای همین منظور در متن موافقتنامه درج شده است. مطابق با این ماده در صورتی که درخواست معاضدت مخالف با حاکمیت ملی، امنیت ملی، نظم یا سیاست عمومی یا دیگر منافع اساسی یا در تضاد با قانون اساسی یا قوانین داخلی کشور درخواست شونده باشد این کشور می تواند از ارائه معاضدت خودداری کند.

یکی از اساسی ترین فلسفه های انعقاد این نوع از موافقتنامه ها، ایجاد حمایت از اتباع کشورهای دوطرف در خاک کشور مقابل است. در همین راستا مواد ۱۱ تا ۱۳ قابل اشاره است. هر چند مطابق با قوانین آیین دادرسی مدنی کشورها عمدتاً اتباع بیگانه برای آنکه بتوانند دعوای خود را ثبت نمایند باید مبلغی را به عنوان تضمین بسپارند که در قانون آیین دادرسی مدنی ایران نیز در ماده (۱۴۴) این حکم وجود دارد اما مطابق با ماده (۱۱) موافقتنامه این مبلغ نباید از اتباع دوطرف در دادگاه های کشور مقابل اخذ شود. ماده (۱۲) نیز دامنه ارائه معاضدت حقوقی رایگان را شامل اتباع دوطرف می داند. این تکلیف می تواند در عمل با توجه به لزوم تسلط به زبان تبعه در خواست کننده معاضدت حقوقی با مشکلات قابل توجهی مواجه شود. براساس ماه (۱۳) نیز در صورتی که امکانی برای معافیت از هزینه های دادرسی برای اتباع یکی از طرف ها در دادگاه های آن کشور وجود داشته باشد همان امکان برای اتباع کشور مقابل نیز فراهم شود.

1. Counter measure
2. Self help
3. Reciprocity

از آنجاکه هند یکی از مهم‌ترین قدرت‌های نوظهور است و با توجه به سابقه و ارتباط نزدیک فرهنگی بین دو کشور، انعقاد چنین موافقتنامه‌هایی می‌تواند به تحکیم روابط دو کشور کمک کند و در بلندمدت باعث تسهیل مبادلات تجاری و مدنی میان دو کشور شود.

رعایت اصل (۱۳۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص ماده (۳۰) موافقتنامه درباره حل و فصل اختلافات و رعایت اصول (۷۷) و (۱۲۵) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در خصوص ماده (۳۲) موافقتنامه در رابطه با اصلاح موافقتنامه الزامی می‌باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود تبصره زیر به ماده واحده الحاق گردد:

«تبصره: رعایت اصول ۷۷ و ۱۲۵ و ۱۳۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اجرای این موافقتنامه الزامی می‌باشد.»

از جمله ایرادهای شورای نگهبان به انواع موافقتنامه‌های معاضدت‌های حقوقی چهارگانه مذکور در صدر گزارش، خلاف شرع تلقی نمودن اطلاق برخی از مواد آنهاست که به شناسایی احکام محاکم و مقررات قوانین آیین دادرسی مراجع غیرمسلمان منجر می‌شود. از جمله این موارد می‌توان به ایراد مغایرت با شرع مصوبه «انتقال محکومین بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه»، [۷] و مصوبه «معاهده انتقال محکومین به حبس میان دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری خلق چین» [۸] و مصوبه مجلس در خصوص «معاهده معاضدت حقوقی متقابل در امور مدنی بین جمهوری اسلامی ایران و جمهوری فدرال برزیل» [۸] اشاره کرد. مورد اخیر که اطلاق برخی از مواد آن مغایر با شرع شناخته شده است از منظر مفاد بالا یحه مورد بررسی در این گزارش مشابهت‌های زیادی دارد و پاره‌ای از مواد مندرج در این دو تا حدود زیادی با یکدیگر مشابه هستند. از جمله این موارد می‌توان به موضوع‌هایی مانند شناسایی و اجرای احکام (ماده ۱۸) و عدم بازبینی ماهیت احکام (ماده ۲۴) اشاره کرد. در واقع از آنجاکه صدور احکام در دادگاه‌های کشورهای خارجی تابع الزامات محتوایی و شکلی آن کشورهاست و از این رو ضرورتاً منطبق بر موازین شرعی نمی‌باشد، لذا بر اساس نظر شورای محترم نگهبان، در موارد مشابه، پذیرش این نوع موافقتنامه‌ها، مستلزم پذیرش احکام این دادگاه‌هاست که این امر می‌تواند مغایر با شرع باشد. این وضعیت در خصوص موافقتنامه حاضر نیز صادق است.

نتیجه گیری

این گونه معاهدات می توانند موجب تحرک بخشیدن به دستگاه های اجرایی کشور شده و کمک کنند تا با بهره مندی از نگاهی تطبیقی به نظام های حقوقی کشورهای دیگر بتوان خلا های احتمالی نظام حقوقی ملی را پوشش داد. در عین حال موجبات تسهیل مرادات دو کشور و اتباع آنها را نیز فراهم می آورد. انعقاد چنین معاهداتی موجب پررنگ تر شدن همکاری های دوجانبه و کمک اساسی به اجرا و اعمال قوانین مدنی و اجرای آرا می شود لذا از این منظر مفید و مؤثر تلقی می شود. مطابق با آنچه بیان شد تصویب موافقتنامه حاضر با لحاظ اصلاحاتی که بیان شد به ویژه درج تبصره ای برای رعایت اصول (۷۷) و (۱۲۵) و (۱۳۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بلامانع است. با این همه، نظر به ایراد احتمالی مغایر شرع بودن برخی مفاد این موافقتنامه ها همان طور که پیش تر در رویه شورای محترم نگهبان دیده شده است، تصویب این موافقتنامه منوط به احراز تشخیص مصلحت و ضرورت در این خصوص است و احراز این امر بر عهده نمایندگان محترم است.

منابع و مآخذ

۱. متن حاضر در تاریخ ۱۴۰۱/۱۰/۰۳ در پاسخ به نامه داخلی با شماره سند ۱۳۹۰۸ توسط کارشناس گروه بازرگانی دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی تهیه شده است. تهیه و تدوین: حسین هورانی
۲. سعیدی و همکاران، امکان‌سنجی ایجاد موافقتنامه تجارت ترجیحی ایران با کشورهای بریکس، فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال بیست و دوم، شماره ۶۹، ۱۳۹۳، صص ۱۱-۱۲.
۳. ناقد، حسن (۱۳۹۲)، امکان‌سنجی انعقاد موافقتنامه تجارت آزاد بین ایران و شرکای تجاری (مطالعه موردی اندونزی)، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۴. مرکز تجارت بین‌الملل به نشانی وبگاه: <https://www.trademap.org> و سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران به نشانی وبگاه: <https://irica.ir>
۵. مرکز تجارت بین‌الملل به نشانی وبگاه: <https://www.trademap.org>
6. <https://www.trademap.org>
- 7 <http://nazarat.shorarc.ir/Forms/frmShenasname.aspx?id=VALN7hc5nEs=&TN=I7tLyhyOob-j0SooAFUE3m68PnpG7MruN&MN=csaqpt/F9Oo=>
- 8 <http://nazarat.shorarc.ir/Forms/frmShenasname.aspx?id=h+Su6uqYaFM=&TN=I7tLyhyOob-j0SooAFUE3m68PnpG7MruN&MN=csaqpt/F9Oo=>
- 9 <http://nazarat.shorarc.ir/Forms/frmShenasname.aspx?id=VALN7hc5nEs=&TN=I7tLyhyOob-j0SooAFUE3m68PnpG7MruN&MN=csaqpt/F9Oo=>

Archive of SID

مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۲۰۰۰۰ صندوق پستی: ۵۸۵۵-۱۵۸۷۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir